

अस्पृश्यता निवारण आणि संविधान सभा

प्रा. डॉ. डि. एस. आठवले

सहा. प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग,
श्रीमती कोकीळाबाई गावंडे महिला महा., दर्यापूर.

प्रस्तावना :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी मांडलेल्या मसुद्याच्या आधारावर श्री. के. एम. मुन्शी यांनी 'अस्पृश्यता निवारणाचा' मसुदा समितीसमोर ठेवला. या कलमाअंतर्गत खालील बाबींचा त्यामध्ये समावेश करण्यात आला होता. जात, धर्म, पंथ, लिंग, वंश, व्यक्ती, कुटुंब, चालिरीती या आधारावर भेदभाव करण्याकरिता निषिद्ध मानण्यात आल्या.

या संदर्भात उपसमितीने मूलभूत अधिकाराच्या बाबतीत चर्चा करतांना २९ मार्च १९४७ रोजी मुन्शी समितीचे मत (अस्पृश्यतेवरील) आवाजीमताने आणाव्यात असे ठरले. श्री. बी. एन. राव यांनी असे मत मांडले की, अस्पृश्यता ही प्रत्यक्षात कशी पाळती जाते हे पहिल्यांदा निर्धारित करावे लागेल म्हणजे मग कायद्याने प्रतिबंध करणे शक्य होईल.

सोबतच जेव्हा समितीची बैठक १४ एप्रिल १९४७ ला भरविल्या गेली तेव्हा श्री. बी. एन. राव यांनी तयार केलेला मसुदा प्राप्त प्रतिक्रियांच्या आधारावर स्विकार करण्यात आला. त्यावेळेस असे ठरविण्यात आले होते की, अस्पृश्यता ही 'कोणत्याही स्वरूपात असो' असा बदल करून मंजूर करण्यात आला.

अहवालामध्ये उपसमितीने जी तरतूद प्रस्तावित केली त्यावर सल्लागार समितीमध्ये दि. २१ एप्रिल १९४७ ला चर्चा करण्यात आली. हिंदू समाजामध्ये अस्पृश्यता पाळणे हा त्यांचा एक प्रकारो अधिकार मानतात अशी प्रतिक्रिया बाबू जगजीवनाराम यांनी नोंदवली. त्याशिवाय अन्य समाजघटक जसे हिंदू, ख्रिश्चन व इतर यांच्यात असलेल्या अस्पृश्यतेच्या बाबतसुद्धा विचार व्हावा असेही मत त्यांनी व्यक्त केले. अस्पृश्यता एका समुहाकडून दुसऱ्या समुहावर किंवा समुहाअंतर्गत होणारी असो. या सर्व प्रकाराला आळा घातला जावा यावर एकमत झाले. श्री. के. एम. पन्नीकर यांच्या माते, हिंदू समाजाकडून काही ख्रिश्चन समाजावर अस्पृश्यता पाळल्या

जाते. त्याबाबत आपण काही उपाययोजना करणार असे मत करून त्यांनी सदर बाब विस्तृत करण्याकरिता खालील उदाहरणे दिली. जर कोणी मला स्पर्श करित नसेल तर तो त्यांचा नागरी अधिकार ठरू शकत नाही. त्याकरिता न्यायालय यामध्ये दावा करता येत नाही. भारतात अस्पृश्यता निवारण्याकरिता काही अडचणी येत होत्या. ख्रिश्चन, मुस्लीम वा अन्य कुणीही असेल तर त्यांना अस्पृश्यतेची लागण झाली असेल तेव्हा तो कायदानुसार अपराध ठरावात या संदर्भात राजगोपालचारी असे म्हणतात की, या तरतुदीचा कायदेशिर अर्थ असा असावा की, ज्यामुळे अस्पृश्यता पालन करणे संपुष्टात आणता येईल. व ज्यांच्याकरिता हा कायदा किंवा ह्या तरतुदी अस्तित्वात येत आहेत त्यांना अन्य समाज समुहावर अन्याय करण्याची संधी

मिळू नये. त्या अनुषंगाने त्यांनी किरकोळ दुरुस्ती प्रस्तावित केली की, अस्पृश्यता ही कोणत्याही प्रकारात किंवा चालिरीतीच्या स्वरूपात गुन्हा ठराव्यात. अस्पृश्यता निवारणाबाबतचा मसुदा श्री. के. एम. पन्नीकर, श्री. राजगोपालचारी यांनी हा मसुदा पुर्नलेखन करून सल्लागार समितीसमोर ठेवला.

अस्पृश्यता ही कोणत्याही स्वरूपातील असल्यास ती नष्ट व्हावी व अस्तित्वात असल्यास ती कायद्याने गुन्हा ठरावी.

सदर तरतूद सभागृहापुढे दि. २९ एप्रिल १९४७ ला आली असता त्यात श्री. एच. ही. कामत, श्री. एस. नागप्पा आणि श्री. पी. कुन्हीरामण यांनी तीन दुरुस्त्या सुचविल्यात. श्री. कामत यांनी 'Unapproachability' हा शब्द 'Any' च्या नंतर समाविष्ट करण्याचे

प्रस्तावित केले. तर नागप्पा यांनी 'Observation of any disability' या शब्दाऐवजी आणि कुन्हीरामण यांनी अस्पृश्यता पालन करणे हा कायद्याने दंडनीय अपराध ठरावा. 'Offence' या शब्दाच्या आधी 'Punishable by Law' चा समावेश करण्याचे प्रस्तावित केले. सभागृहामध्ये सदर तरतूद प्रस्तावित करणारे सरदार वल्लभाई पटेल यांनी उपरोक्त तीन्ही दुरुस्त्या मानल्या. जर अस्पृश्यता पालन करणे हा गुन्हा घोषित केल्यास त्या अनुषंगाने कायदेशिर तरतुदी निर्माण करणे गरजेचे ठरेल.

ऑक्टोबर १९४७ ला झालेल्या घटनेच्या मसुदा समितीच्या बैठकित पी. कुन्हीरामण यांनी प्रस्तावित केलेली तिसरी तरतुदीमध्ये दुरुस्ती स्विकारण्यात आली. मसुदा समितीने दि. ३०-३१ ऑक्टोबर १९४७ ला अस्पृश्यता ही तरतूद मान्य केली.

"अस्पृश्यता निवारण्याकरिता व ती अस्तित्वात राहू नये म्हणून व ती लादल्या जात असल्यास ती कायद्याने गुन्हा ठरावी याबाबतची तरतूद करण्यात आली."

जेव्हा (Draft Constitution) मसुदा ----- (टिप्पणी) करिता वाटण्यात आले तेव्हा आर. आर. दिवाकर, एस. व्ही. कुष्णमूर्ती, बी. एन. राव, ए. नागप्पा आणि उपेंद्रनाथ बर्मन यांच्याकडून सुधारणा किंवा बदल सुचविल्या गेल्यात किंवा प्राप्त झाल्यात. पहिली सुधारणा म्हणजे / बदल त्यांनी सांगितली की, Untouchability ची पूर्ण व्याख्या ही Text of the article मध्ये नमूद करावी आणि दुसरी सुधारणा अशी की, ची व्याख्या ही Statute मध्ये ज्याप्रकारे नमूद केलेली आहे तशीच Draft article च्या पहिल्या ओळीत (Line) मध्ये नमूद करावी. यावर बी. एन. राव यांनी लक्ष वेधले की, या दोन्हीही सुधारणा ज्या लोकांनी सुचविल्या त्या सुधारणा जेव्हापासून कायदा अंमलात आला तेव्हापासून अनुपयोगी ठरल्यात. म्हणजे ह्या सुचविलेल्या सुधारणा अकारण होत्या. म्हणजेच Untouchability च्या गुन्हात शिक्षा देण्याकरिता कधी उपयोगी आल्या नाहीत आणि भविष्यात म्हणजे समोर न्यायदान करता करता नैसर्गिकरित्या Untouchability च्या वेगवेगळ्या व्याख्या तयार झाल्या. तिसरी सुधारणा सुचविली गेली की, 'The enforcement' (Force-दबाव) हा जो शब्द मध्ये टाकण्यात यावा. पण यात सुधारणाबद्दलची अशीच टिका झाली की, जी सुधारणा लोकांनी सांगितली ती सुद्धा विनाकारण होती कारण Enforcement या शब्दातच (burden - दबाव) imposition हा शब्द लपलेला आहे.

या तीन सुधारणा व्यतिरिक्त, अजूनही बऱ्याच लोकांकडून सुधारणा Constitution Assembly च्या कार्यालयामध्ये पाठविल्या गेल्या किंवा प्राप्त झाल्या ज्यामध्ये अशा टिका करण्यात आल्या की, ----- ११ जो तयार केला तो खूप मोठा आहे. (व्याप्तीने) म्हणजे untouchability हा शब्द पूर्णपणे समजून सांगितला आहे आणि त्यामुळे या व्याख्येत भविष्यात बदल होणार नाही किंवा बदल करण्याची आवश्यकता पडणार नाही. किंवा या शब्दाचे वेगवेगळे प्रकार होणार नाहीत. यानंतरही सुधारणा सुचविणाऱ्या व्यक्तींनी आणखी असे सुचविले की, Communal Untouchability संदर्भात ज्यावर यांचा विरोधच आहे म्हणतात की, जातींबद्दल विचार केला तर Untouchability चे आणखीही प्रकार आहेत. उदा. जन्माच्या वेळी किंवा मृत्यूच्या वेळी पण यासर्व सुधारणा बी. एन. राव यांनी वाचल्या आणि त्यांनी निष्कर्ष काढला की, संसदेने हा कायदा Draft Artical २७ च्या अधिपत्याखाली अंमलात आणावा. या कायद्यात Untouchability ची जी व्याख्या तयार करण्यात आली त्यामध्ये कोणताही संशय नाही. म्हणून Drafting Commitee ने बी. एन. राव यांच्या मतानुसार असे ठरविले की, मसुदा समितीने जे Artical केले आहे त्यामध्ये कोणतीही सुधारणेची आवश्यकता नाही.

जेव्हा Artical Constitution Assembly समोर नोव्हेंबर २९, १९४८ ला समोर विचार करण्याकरिता ठेवण्यात आला तेव्हा फक्त एकच बदल करण्यात आला. जो नजरुद्दीन अहमद यांनी सुचविला तो म्हणजे, "कोणताही व्यक्ती त्याच्या जातीनुसार व धर्मानुसार अस्पृश्य समजण्यात येऊ नये आणि असे जर आढळले तर त्याला कायदानुसार शिक्षा द्यावी."

आपल्या सुधारणेबद्दल नजीरुद्दीन अहमद असे सांगतात की, राजकीय भाषेत किंवा वातावरणा 'अस्पृश्य' शब्दाचे कोणताही ----- नाही. त्यांना असे वाटते की, Untouchability या शब्दामध्ये वेगवेगळे प्रकार आहेत. जसे एखाद्या आजाराने पिडीत असणे, हिंदू किंवा मुस्लीम यांचे खाणे-पिणे, अनैतिक स्त्रिया किंवा समाजाने आपआपल्या रितीनुसार स्त्रियांवर ठेवलेले अनैतिक ठपके. या सर्व गोष्टी यामधून ----- केल्या पाहिजे. के. टि. शहा यांनीसुद्धा नजरुद्दीन अहमद यांच्या वक्तव्याला अनुमती देऊन सुचविले की, Untouchability ची व्याख्या ही पूर्णपणे ----- मध्ये मांडली पाहिजे. असे जर झाले नाही तर भविष्यात वकील लोक त्याचा फायदा घेतील.

दुसऱ्या सदस्यांनी ----- चे स्वागत करून भाष्य केले की, हे एक ऐतिहासिक Artical आहे व या Artical मुळे समाजातील दुष्प्रवृत्तीला आळा बसेल. कारण या दुष्प्रवृत्ती आपल्या भारतीयांकरिता लाजीरवाण्या मनाला न पटणाऱ्या अशा होत्या.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी या वादविवादावर व नजीरुद्दीन अहमद व के. टि. शहा यांनी सुचविलेल्या सुधारणांवर कोणतेही भाष्य केले नाही. अशाप्रकारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी Artical Propose केले व Assembly ने भारावलेल्या अंतःकरणाने 'महात्मा गांधी की जय' या जयघोषात मान्य केले.

"या Artical चा नंबर बदलून याला Artical १७ असे केले आणि वाचले"

"अस्पृश्यता आता संपवलेली आहे आणि अस्पृश्यता संपवण्याचे आदेश दिले. अस्पृश्यता पाळणाऱ्या व्यक्तीला कायदानुसा कडक शासन केले जाईल"

निष्कर्ष :-

अशा प्रकारे भारतीय संविधानात एकमताने एक ऐतिहासिक कलम १७ चा अंतर्भाव करून घेण्यात आला. सामाजिक न्याय प्रस्थापनेची सुरुवात तर समतेच्या अधिकाराच्या रुजवणूकीचा तो एक भक्कम आधार झाला आहे. भारतीय संविधानकारांनी ज्या भावनेने कलम १७ चा अंतर्भाव भारतीय संविधानातील मुलभूत अधिकारात करून समाजातील विषमता नष्ट करण्यासाठी आपली भूमिका वठवली त्या मागणी पार्श्वभूमी वरीलप्रमाणे होती.

संदर्भसूची :-

१. Kananikil, Jose; Constitutional Provisions for the Scheduled Caste, Rudiant Publication, New Delhi. १९९०.
२. Zelliott, Eleanor, Learning the use of Political Means : Mahas of Maharashtra, Rawat Publication, Jaipur, १९८६.
३. जोशी, लक्ष्मणशास्त्री, अध्यक्ष मराठी विश्वकोष, मराठी, मराठी सांस्कृतिक प्रकाशन मंडळ, पुणे, १९७८.
४. खरात, शंकरराव, अस्पृश्यांचा मुक्तीसंग्राम, इंद्रायणी प्रकाशन, पुणे, २००९.
५. काचोळे, दा. धो., फुले-आंबेडकर, संवेदन प्रकाशन, औरंगाबाद, २०००.